

BAZA UNUI MULAJ PENTRU BUTELII DE STICLĂ DESCOPERITĂ LA APULUM*

DE

CLOȘCA L. BĂLUȚĂ

La complexul arheologic cu terme, temple și edificii publice, situat în zona estică a coloniei *Nova Apulensis*¹, precum și la impunătorul edificiu cu zece camere de pe teritoriul coloniei *Aurelia Apulensis*² a fost descoperită, în săpături arheologice sistematice, o apreciabilă cantitate de sticlă pentru ferestre (*domus fenestra*).

Dintr-o zonă arheologică nedeterminată, de la Apulum, au provenit numeroase bucăți informe de sticlă, considerate deșeuri de producție, precum și bulgări de pastă vitroasă brută.

Toate aceste vestigii ne-au determinat să presupunem existența unei *officinae* indigene de producere a sticlei pentru ferestre, necesară cerințelor locale. Investigațiile de laborator au confirmat ipoteza. Valorile constantelor chimice obținute la analizele unor eșantioane de deșeuri de producție și de bulgări de pastă vitroasă care, în mod cert, nu sînt rezultate din vreun incendiu, sînt, cu diferențe insignifiante, aproape identice cu valorile constantelor obținute la analizele eșantioanelor de sticlă pentru ferestre investigate, descoperite în fragmente de mărimi variabile.

Rezultatele investigațiilor parțiale au fost comunicate la cel de-al VII-lea Congres al Asociației internaționale pentru istoria sticlei, care a avut loc în anul 1977, la Berlin-Leipzig³.

Existența la Apulum a unor flacoane de sticlă cu anumite particularități, flacoane al căror număr este disproporționat în raport cu cantitatea proporțională și echilibrată a produselor vitrice similare de import, ne-a determinat să formulăm, în comunicarea prezentată la congres, și ipoteza existenței unei *officinae* specializată în producerea unor anumite tipuri de flacoane de sticlă, care imitau formele clasice, la Apulum, centrul economic, militar, administrativ și rutier cel mai important al Daciei romane. Ipoteza este confirmată de descoperirea fortuită, în timpul demolării unei biserici, clădită la sfîrșitul secolului al XIV-lea în incinta castrului legiunii

* Baza mulajului a fost prezentată. Într-o scurtă comunicare și la cel de-al VIII-lea Congres internațional pentru istoria sticlei care a avut loc la Londra-Liverpool în septembrie 1979.

¹ Rezultatele cercetărilor arheologice au fost publicate în articole succesive în: *ATÉ*, 1, 1888 — XVIII, 1917; *ArchÉrt.*, 1, 1869 — XIV, 1888, seria nouă: 1, 1881 sqq; *MKÉ*, 1, 1907 — XII, 1918; *AFM*, 2/1.

² A. Cserni, *MKÉ*, 6, 1912, p. 1—36.

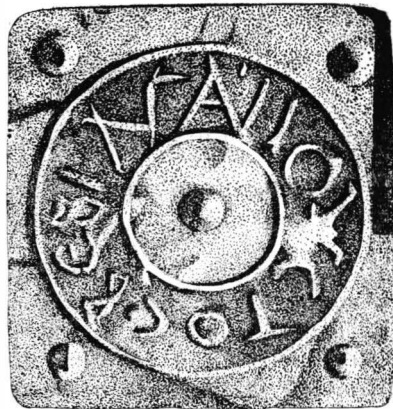
³ C. L. Băluță, în *Annales du 7e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre, Berlin-Leipzig, 15—21 Août 1977, Liège, 1978*, p. 97—109; *ibidem*, Apulum, 17, 1979, p. 195—200.

a XIII-a Gemina ⁴, a bazei unui mulaj pentru fabricarea flacoanelor paralelipedice de sticlă, cu antroponim (fig. 1, 2).

Necunoscându-i-se adevăratul rost, baza mulajului, piesă extrem de rară și de o excepțională valoare documentară, a rămas uitată în depozitele muzeului câteva decenii. De formă paraleliped-dreptunghiă

1

2

Fig. 1. Bază de mulaj roman pentru butelii pătrate de sticlă; 1 foto; 2 desen.

(10 × 9,5 × 2,5 cm), baza mulajului este lucrată din lut fin, de culoare H₀ (= 634 DIN) ⁵, cu strat superficial de culoare H₁₂ (= 616 DIN). Cele patru orificii (adâncimea = 0,4–0,6 cm) pentru fixarea părților laterale ale mulajului, practicate în colțurile bazei tiparului, la distanțe aproape egale (7–7,5 cm), precum și tăietura oblică (5,5 × 1 cm) din muchia superioară a unei laturi, pentru manipularea facilă a elementelor mulajului, ilustrează factura clasică, tipică acestui gen de tipare. Antroponimul, gravat cu litere majuscule (înălțimea = 0,8–2 cm) este circumscris între două cercuri concentrice incizate (diam. = 3,8–8 cm). Numărul de inventar: 2 641.

Inscripția de pe baza mulajului a fost catalogată în repertoriul exhaustiv al inscripțiilor grecești din Dacia romană, unde este citită parțial *IOVCTOC* (latinește *IVSTVS*) și unde nu este precizat scopul utilizării piesei ⁶. Baza mulajului a mai fost inserată și în modestul repertoriu al tiparelor romane pentru produs ceramică, de la Apulum, prezentat la cel de-al XI-lea Congres internațional al Asociației R.C.R.F. organizat în octombrie 1977 la Metz-Nancy ⁷. Catalogarea greșită a mulajului de sticlă pentru tiparele de produs ceramică romană a fost sesizată în cursul discuțiilor purtate în legătură cu comunicarea la lucrările congresului și

⁴ I. Șerban, *Apulum*, 15, 1977, p. 313–333.

⁵ Culoarea lutului a fost determinată după „*Nuancier*”, C.E.C., Fédération Européenne des fabricants de carreaux céramiques, Bâle, cu referire la codul de culoare D.I.N., de nuanțe practic identice.

⁶ I. I. Russu, *Studii și comunicări 12, Arheologie-istorie, Muzeul Brukenthal, Sibiu*, 1965, p. 63, nr. 22, fig. 21.

⁷ V. Moga, *RCRFacta*, 19–20, 1979, p. 193, fig. 9.

astfel, la publicarea lucrării în limba română⁸ a fost făcută mențiunea „... o marcă de olar (sau sticlar)”. Lectura parțială din comunicare a fost luată din repertoriul inscripțiilor grecești din Dacia.

Starea de conservare a bazei mulajului, destul de precară, cu numeroase așchieri și spărturi în cimpul inscripției, cauzate și de manipularea lui mai îndelungată, caracterul diform al literelor, variabile dimensional și cu raportul spațial dintre ele inconstant, determinat și de dispunerea circulară a inscripției face lectura dificilă.

Din discuțiile purtate la lucrările Congresului sticlei de la Londra-Liverpool, în legătură cu lectura antroponimicului de pe baza mulajului, n-a rezultat nimic cert. Astfel, după unii, cognomenul ar putea fi citit *IVS(ti)* prin analogie cu un fragment de la Rheims (Kisa, p. 948, nr. 83) dar ar putea fi și *AVGVSTVS*... cu un amestec de litere grecești și latinești, prin analogie cu *VICTORINAE AVGVSTOR(um)* de la Roma și Kestner Museum din Hanovra (Kisa, p. 924, nr. 7). Pentru grupa de litere de după punct s-a propus lectura *BEPIN* = [*Ti*]BERIN(us) prin analogie cu fragmentul de la British Museum (Kisa, p. 953, nr. 151), dar că ar putea reprezenta și *FECIT*, iar *M* ar fi un ornament pentru umplerea spațiului și nu literă. Alții au susținut că transcrierea cea mai veridică ar fi *MANOVCTOC. BEBI* (?), în care dificultăți serioase prezintă cel de-al doilea nume, care ar putea fi un nume de localitate sau de atelier, dar analogii pentru acest antroponimic nu sînt, după cite știm. Alții, în sfîrșit, au opinat pentru lectura *M(arcus) AV(relius) IOVCTOC*, următoarea grupă de litere indicînd, eventual o localitate. Antroponimicul Marcus Aurelius Iustus este cunoscut în Moesia Inferior, pe un altar funerar (CIL, III, 6224) și în Noricum, pe un altar votiv (CIL, III, 5 189). În provincia Dacia este cunoscut un *AVR(elius) IVSTV(s)* la Apulum, pe un altar epigrafic (CIL, III, 1 189), un *G(aius) IVLIVS IVSTVS*, pe un altar votiv dedicat lui *I.O.M.* și Iunonei Regina, inedit, și un *IVSTVS* la Ilișua, pe un altar funerar (CIL, III, 807).

Începînd lectura de la punctul care nu credem că separă două elemente ale numelui ci marchează sfîrșitul lui, antroponimicul ar putea fi citit, credem, *BEBENI(us) AV(relius) IOVCTOC (IVSTVS)*, cu literele *N + I* și *A + V* în ligatură. Un Bebenius Iustus este cunoscut în Moesia Superior, pe o epigrafă păstrată la Muzeul național din Belgrad (CIL, III, 14 537). Lectura rămîne, firește, susceptibilă și de alte interpretări, sigur fiind doar *IOVCTOC (IVSTVS)*, în latinește, nume bine-cunoscut în provinciile limitrofe Daciei (CIL, III, p. 2 396) și în Orient.

Nici unul din nume nu figurează printre meșterii *vitrearii* cunoscuți pînă acum⁹.

⁸ V. Moga, Apulum, 16, 1978, p. 166, fig. 9.

⁹ A. C. Kisa, *Das Glas im Allertums*, I—III, Leipzig, 1908; M. Vanderhoeven, *De Romeinse Glasverzameling in het Provinciaal Gallo-Romeins Museum te Tongeren*, Tongeren, 1962; B. Hoffman, *Revue Internationale de la Propriété Industrielle et Artistique*, 1965; F. Fremersdorf, *Kölnner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, 8, 1965/1966, p. 24—43, pl. 10, 1—4, fig. 9; Cristoph W. Clairmont, in *The Excavations at Dura-Europos*, New-Haven, 1966, p. 124—125, pl. XIV, 600—615 și XV, 580—620; A. E. Berkhoff, *Vetro e Silicati*, 13, 1969, 3; P. Petru, *Razprave*, 6, 1969, p. 5—83, pl. 17; S. Petru, *Razprave*, 6, 1969, p. 161—179; A. Frova, *Journal of Glass Studies*, 13, 1971 p. 38—44; *Readings in Glass history*, 11, Tel Aviv, 1979.

În privința originii acestui *vitrearius*, activ la *Apulum* pe la sfârșitul secolului al II-lea e.n. și în primele decenii ale celui următor, credem că este totuși un oriental de undeva de pe coastele siro-egiptene sau siro-feniciene, ca și *MHNOΦANT(oc)*, de pe baza unui flacon fragmentar de sticlă, de formă identică, descoperit la castrul de la Arutela¹⁰.

Baza mularului pentru turnat flacoane de sticlă descoperită la *Apulum* îmbogățește repertoriul antroponomastic al provinciei carpatice și fixează pe harta centrelor de producere a sticlei o nouă *officina*, la *Apulum*, unde mai sînt atestate o seamă de *figlinae* și *officinae*¹¹.

BASE D'UN MOULE POUR BOUTEILLES EN VERRE DÉCOUVERTE À APULUM

RÉSUMÉ

L'auteur présente un moule pour le coulage de bouteilles parallépipédiques en verre avec nom de personne, découverte par hasard à *Apulum*. L'inscription, d'une lecture difficile dans certaines zones, peut être restituée comme suit : *M(arcus) AV(relius) IOVCTOC BEBI* (?), ou plutôt *BEBENI(us) AV(relius) IOVCTOC*.

Cette *officina*, dont le siège était à *Apulum*, fut active de la fin du IIe siècle de n.è. aux premières décennies du siècle suivant. Ce maître *vitrearius* n'a pas été attesté jusqu'à ce jour dans le cadre de l'Empire romain. Ainsi, le carte des centres de production du verre est complétée par une nouvelle *officina*, autochtone, établie à *Apulum*.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Fond de moule romain pour la fabrication des bouteilles carrées en verre ; 1 photo ; 2 dessin positif.

¹⁰ D. Tudor, SCIV, 19, 1968, 3, p. 331—332, nr. 2, fig. 1/2 ; idem, OR³, SE, 394 ; Gt. Poenaru Bordea, C. M. Vlădescu, SCIV, 20, 1969, 1, p. 110, fig. 4/2 ; IDR, II, p. 583.

¹¹ C. L. Băluță, Arheološki Vestnik, 26, 1975, RCRF Congressus IX, Emonae, 5—8 sept. 1973, p. 111—115 ; Al. Popa, Apulum, 16, 1978, p. 194—160 ; C. L. Băluță, Apulum, 15, 1977, p. 343—356 ; D. Isac, M. Rusu, C. L. Băluță, Apulum, 17, 1979, p. 225—263 ; C. L. Băluță, RCRF Acta, 21, 1981, p. 234—241.